

УДК: 028:94(477.54) «18/19»

С. К. БОНДАРЕНКО, Центр краєзнавства ім. академіка П. Т. Тронька
ХНУ імені В. Н. Каразіна

**ДЕКОНСТРУКЦІЯ МОРАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ЧИТАННЯ У
ДИСКУРСІ НАУКИ І ОСВІТИ ДОБИ МОДЕРНУ КІНЦЯ ХІХ –
ПОЧАТКУ ХХ ст. (Ш.-В. ЛАНГЛУА і П. ОТЛЕ)**

Розглядається ідея керівництва читанням та гігієни читання у працях теоретиків документознавства кінця ХІХ – початку ХХ ст., її вплив на уявлення про «нового читача»,

© С. К. Бондаренко, 2014

практики його конструювання в контексті сучасних студій з історії і культури читання, в тому числі, на прикладі історії ХДНБ імені В. Г. Короленка та інших бібліотек Харкова і губернії кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: історія читання, керівництво читанням, культура читання.

Вступ Поняття про деконструкцію, обґрунтоване Ж. Дерріда (1930-2004), розглядається нами як спосіб деідеологізації методологічних підходів, завдяки якому текстам минулого у нетрадиційний спосіб надаються достатньо ґрунтовні інтерпретації [6]. Аналіз історіографії теоретичної бази деконструкції виходить за межі даної роботи, тому ми будемо використовувати спрощеним тлумаченням її категорій. Наразі пропонується синтезувати підходи Ж. Дерріда (до деконструкції) і М. Фуко (1926-1984) – (до історії знання) з метою їх застосування до історії культури читання, на прикладі Харкова кінця XIX – початку XX ст. *Предметом* дослідження є проблема влади над читанням у історичному, теоретичному і бібліотекознавчому наративах та її деконструкція. *Об'єктом* розвідки виступають інтелектуальні конструкції позитивістів Ш.-В. Ланглуа (1863-1929) і Ш. Сеньбоса (1854-1942) у зв'язку з ідеями П. Отле (1868-1944) в контексті епістемології модерну і сучасного стану бібліотечно-інформаційної діяльності. *Хронологічні рамки* роботи визначаються історіографічним підходом і охоплюють різні часові пласти європейського наукового проекту. *Актуальність* зумовлюється необхідністю переосмислення теорії і методології конструювання читача у історико-бібліотечних дослідженнях і у роботі з обслуговування читачів в умовах сучасного розвитку інтернет-технологій і тотального медіа-середовища. *Новизна* дослідження пов'язана із тим, що подібний зв'язок між інтелектуальними практиками в контексті теорії бібліотечної справи періоду модерну, і у зв'язку з діяльністю ХДНБ ім. В. Г. Короленка встановлюється вперше. Слід зазначити, що у області *теорії та методології* автор спирається на класичний дискурс постмодернізму другої половини XX ст., представлений переважно роботами М. Фуко, Ж. Дельоза (1925-1995), У. Еко (1932) [3; 13; 15]. У області *історіографії* і практики бібліотечної справи автор схильний спиратися переважно вітчизняні публікації різних років. Наголосимо, що історіографічна база роботи не являю собою елемент чи систему масиву публікацій, однак, носить, скоріше, ілюстративний характер до зв'язків інтелектуальних конструкцій, на яких наголошує автор. **Мета** полягає у тому щоб винайти спосіб відшукування проблематики кризи сучасного «порядку книг» у його «історичних пращурах» – кризах читання епохи модерну, у його інтелектуальних практиках. З такої точки зору тексти про читання, науку і освіту, постають як корпуси ідей, дискурси, що піддаються деконструкції.

Основна частина Лавиноподібне зростання кількості інформації, що реєструється на зламі XIX і XX та XX і XXI ст. може розглядатися як

травматичний досвід, що споріднює епістеми різних періодів «сучасності» і вказує на саме по собі уявлення про «сучасність». В цьому сенсі, дослідник читання Р. Шартъє зазначає: «Аби приборкати *тривогу*, що наростала мірою збільшення кількості книг... застосовували різні способи: складали *бібліографії, списки, класифікації*... творячи тим *порядок книг*» [15, с. 16]. Наразі, ми спробуємо зазирнути всередину епістеми модерну, розкриваючи її символіку і метафори, які відносяться до практик читання і підпорядкування знань. Саме у цей час поставала система десятичної класифікації М. Дьюї (1851-1931), система О. Конта і позитивної науки, харківські читачі перечитували читали канон позитивістів (О. Конт (1798-1857), Г. Спенсер (1820-1903), І. Тен (1828-1893)). В цьому інтелектуальному контексті бібліотекознавець Л. Хавкіна (1871-1949) запроваджувала нові системи керівництва читанням у Харківській громадській бібліотеці [1]. Система книг була таким саме модним науковим імпортом, як, наприклад, прогулянки на велосипеді, електричне освітлення, чи швидкісний паротяг.

Поняття про «*економію*» та «*інтелектуальну практику*» можливо розкрити, спираючись на кратологічну парадигму, яку у 1950-ті-1960-ті рр. розробляв М. Фуко у відношення до становлення системи клініки та інших проблем історії європейської науки [13]. З такої точки зору постає проблема бібліотекознавства, як *бібліотекономії*, оптики контролю над читачем і над змістом книги, *паноптикуму*, фізіології, систематизації, опису, при накопиченні знання і книг, й управлінні ними. Так, можливо, електронний формат зберігання, запису, опису і контролю у бібліотечній роботі, який постав на фоні гасел про демократизацію, насправді не примножує свободу інтелектуальної діяльності, однак, лише декларує принципи та ідеал «досконалості» так само, як їх свого часу його декларували позитивісти. Вірогідно, що становлення масових бібліотек тягнуло за собою індустріалізацію читання. Заглядаючи до історії ідеї свободи читання у діяльності інтелектуалів доби модерну, мусимо загадати історіографію абонементів Харківської громадської бібліотеки. Так, бібліотекознавець В. Фрідьєва (1894-1982) ще у 1950-ті рр. звертала увагу на методи роботи з читачами *третього розряду*, зазначаючи, що за демократичними гаслами ховалася примара жорсткої влади над читанням [16]. Слід пригадати також і особливості читання у недільних школах просвітниці Х. Алчевської (1841-1920), де нерідко нав'язувалася воля лекторів. Книжкові магазини високими цінами на книги, а приватні бібліотеки – ціною абонементу, відомчі – суворими правилами, також тиснули на читача, зумовлювали систему несвободи. Так само нині, технічні обмеження електронних засобів роботи з текстами й капіталістична економіка авторського права, здійснює інтелектуальну гегемонію. Світ читання не був і не є відкритим у організованому бібліотечному просторі. У такий спосіб дискурс бібліотечної справи не стає і нині дискурсом свободи.

Метафори являють собою «двері» до смислів. І у наші дні бібліотечна справа часто розглядається у термінах індустрії, прогресу і економії: виробництва, споживання, обслуговування, утилізації, розвитку. Втім, в цьому контексті можливо виокремлювати певні періоди у використанні метафор. З іншого боку, в умовах другої половини ХХ ст., наприклад, популярним є говорити про бібліотечний маркетинг, соціологію, у той час як у період кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. домінували модні на той час метафори модерну, прогресу і конструктивізму. Виявлення таких «словників епохи» автор розглядає як окреме дослідницьке завдання. Крім того, варто позначити особливу роль практик у зв'язку з інтелектуальною модою. Так, у більшості бібліотек методи контролю за обслуговуванням читачів і рухом книг – рукописні формуляри і контрольні талони продовжують існувати як системоутворююче явище. В цьому сенсі, існує необхідність розглянути особливості дискурсу про читача, читання і книгу у *період модерну*, кінця ХІХ – початку ХХ ст. Так, в цей період, у зв'язку з індустріалізацією і секуляризацією, масовізацією бібліотечної справи, її предметом стає скоріше не інтелігент, а пролетар, образ якого швидко формувался в бібліотекознавчих наративах. Публіцисти і дослідники (М. Рубакін (1862-1942), Л. Клейнборт (1875-1950), та інш.) зазначали, що «нові читачі» легко піддавалися впливу [12]. Особливостями, якими супроводжувалося хаотичне читання нового індустріального віку були втома і нестача вільного часу, погані побутові умови і відмова від традицій. Читати доводилося при світлі вугілля, біля станини парового двигуна, несамовиті шатуни якого зрештували мастилом сторінки, а текст розповідав про далекі й кращі світи. Читач конструювався на одному шаблі з уявленням про індустрію, він ставав її часткою, а фрустрація, дистрес, страждання і прагнення до знань визначали образність. На наш погляд є можливим виокремити системи уявлень, які були презентовані визначальними для історіографії роботами Ш.-В. Ланглуа і Ш. Сеньобоса а також П. Отле. Вони мають пряме відношення до створення сучасних концепцій інформації і електронного документу. Так, рекомендації Ш. Ланглуа стали настільною книгою для багатьох поколінь істориків і документознавців, а бібліотекарі кілька десятиліть тому заново відкривали для себе труди П. Отле, які раніше було покладено в основу сучасної науки про інформацію [8; 11]. Очевидно, небезпідставно Ш. Сеньобос і Ш.-В. Ланглуа наголошували: «За аналогією з тілом тварини описують «будову» і «функціонування» суспільства, або навіть його «анатомію», «фізіологію» [8, с. 194]. В цей самий період П. Отле розглядав читання фізіологічно, як руховий акт, що пов'язується з листом через рух руки, і з промовою, через рух мовних м'язів, який означає *малювати знаки, вимовляти, рухати очима*, особливий біологізм. В цьому контексті пригадаємо у Ш.-В. Ланглуа: «Треба уявити собі всю нитку дій, вчинених автором документа, починаючи з спостерігався ним факту до появи рукопису (або друкованого свідоцтва), що

лежить у нас перед очима» [8, с. 51]. Таким чином, читання в даних працях уявляється, по суті, як магічний зв'язок, те що «пов'язує очі».

Природно, що дискурс модерну, прогресу, індустрії втілювався у проектуванні бібліотечних приміщень. Читання неодмінно визначалося як праця, а не відпочинок. Приміщення Харківської громадської бібліотеки, спроектоване архітектором О. Бекетовим (1862-1941), є свого роду втіленням цих метафор: у залі використовувалися характерні для промисловості потужні дугові ліхтарі, широко застосовувалися електрика, бетон, скло і сталь. Величезний металевий каркас книгосховища збудовано колосників, запозичених з індустріальної архітектури. Тейлоризм просвітницького проекту проявив себе і у відношенні до освітлення, системи формулярів, розрядів, і розстановки книг [1]. Бібліотека зі світу паперу, шкіри, дерева, входила у світ модерну: бетону, скла і сталі, і, у свою чергу, консервувала його. Це був новий простір індустрії, споживання, економії і обслуговування.

Продовжуючи збирати пінакотеку образів модерного читання, розглянемо ідеї організації та економії читання П. Отле. Зазначмо, що правила гігієни є своєрідним принципом влади над читанням. Важливою є етика, чільна ідея гігієни, відбору, того, *що потрібно прийняти, а що потрібно відкинути*. Дослідник зазначав, що розум людини можливо уявити як «фільтр ідей» [11, с. 44]. П. Отле пише: «Головна суть в тому, щоб скласти собі судження, вирішальне в останньому підсумку, *що потрібно утримати і що відкинути*, і, таким чином, ... кожен приходять до відбору того, що вважає істинним». У підставу нашого розуму повинна бути закладена класифікація – зазначав він [11, с. 91]. «Сукупність книг бібліотеки складає організм. Класифікація є оправою інтелектуального організму» [11, с. 86]. В цей самий час критик і теоретик літератури Е. Геннекен (1858-1888) вказував на неможливість побудови універсальних класифікацій, принадних для розуміння емоційного впливу тексту. Як зазначалося, «автор здатен передавати емоції інтерпретатору за рахунок таких способів, як сугестія (навіювання), експресія (чіткість виразу), та символізм (який означає «гру з читачем») у певному обмеженому семантичному полі. Для такої гри у кожному творі є свій словник [4, с. 27]. Завдання естопсихології Е. Геннекен вбачав у тому, щоб «індуктивно піднятися від книги до її автора, і потім до його читачів» [4, с. 35]. М. Рубакін, навпаки, пропонував йти шляхом від читачів, до книги, а потім, до автора. Тим М. Рубакін здійснював важливий «переворот», у якому книгу він радить розглядати не як твір автора, а як витвір уяви читача. Втім, обидва критики зазначали, що з властивостей твору можливо дедукувати властивості душі, яка його творить, і це є той самий перехід від символу – до речі, від прояву – до причини [4, с. 37]. Таким чином, читач уподібнюється авторові через твір. Зазначимо, що Е. Геннекен вказував на «літературне тяжіння», або «магнетизм», який є аналогією до

теорії імпетуса. Це підкреслює епістемологічну давнину запропонованого методу [4, с. 109].

Цікаво, що М. Рубакін поважав ідеї П. Отле. Вони, вочевидь, є частиною однієї епістеми. Помітимо, що методологічні пошуки привели М. Рубакіна до такої доктрини бібліопсихології, яка критикується і донині. Так, він пише: «теорія мнєми підводить *біологічну базу* під теорію книжкової справи» [12, с. 99]. Однак слід зазначити, що Л. Хавкіна, яка листувалася із М. Рубакіним і П. Отле, не сприймала ідей останнього всерйоз, орієнтуючись переважно на погляди М. Дьюї. Неодмінно, системи М. Рубакіна, П. Отле і М. Дьюї мають спільну епістемологічну природу, цілком належать епосі позитивізму. Поглянемо як П. Отле пише про *автопсію книги*. «Треба *розглядати* відмінні риси книги так, як... окремі види тварин» [11, с. 34]. «Розкладаючи на основні елементи зміст книги, її позбавляють оригінальних, тільки їй властивих рис... Зовнішньому матеріальному розчленуванню книги з розкладанням її по папках відповідає її внутрішній розпад, що здійснюється при кодифікації... в цілях економії часу» [11, с. 143]. Таким чином, П. Отле наче препарує організм, а працівники розумової праці для нього це те ж, що або кухарі, які готують книжкову продукцію, яку повинен вжити споживач, утилізувати швидко і добре. При цьому, Ш. Ланглуа та Ш. Сеньобос зазначали: «Наука, найближча до історії – описова зоологія. Організм тварини розглядають у сукупності, а потім розтинають, щоб розкласти на складові частини» [8, с. 172]. «...Можна порівнювати дійсні групи дійсних індивідуумів, брати історичні дані суспільства і класифікувати їх на підставі подібностей. Це буде конкретна класифікація, аналогічна зоологічним класифікаціям» [8, с. 224]. Крім того, П. Отле писав: «у жорстокій економічній боротьбі теперішнього часу переможе найсильніший, а найсильнішим виявиться той, чий розум найбільш розвинений» [11, с. 31]. «Треба постійно виховувати вищі типи читачів» [11, с. 45]. При цьому, зазначалося, що бібліотека – «орган колективного життя, не більше, і не менше необхідний або зайвий, ніж інші: водопровід, газове освітлення, ринок або школа. Це склад для постачання *духовною їжею*. Це, перш за все *майстерня*, де повинен вироблятися громадський розум» [11, с. 55]. Недарма один з найактивніших «нових читачів» (близький до Харкова), представник «нової інтелігенції», письменник О. Гастев (1882-1941), став автором «Наукової організації праці» (своєрідного аналогу фордизму) і знаходився на межі відкриття кібернетики.

Настанови біологічного характеру щодо читання можливо знайти також серед популярних бібліографічних видань кінця XIX – початку XX ст. Вважалось, що пороки читання надзвичайно шкідливі, адже душа цінніша за тіло. Звернемо увагу на гастрономічну метафору читання: «щоб жити дух, ми повинні керуватися тими самими моральними законами, якими ми регулюємо їжу [10]. «Надмірне читання є більш тяжким пороком, ніж

надмірна їжа... лише природна і здорова їжа надає найбільшу насолоду» [10]. «Не варто читати надто багато. Хто за один раз багато їсть, той обтяжує шлунок» [3]. Втім, конструктивізм П. Отле заходив далі: ним пропонувалося будувати «Мундеанум» зі статусом, рівним Ватикану, а план його пропонували розробляти архітектору, іконі модернізму, Ле Корбюзьє (1887-1965). Між тим, книга в уявленні П. Отле мала схожість з монадою Г. Лейбніца (1646-1716). Так, П. Отле зображує книгу як «куб класифікації». Згідно з П. Отле, – кожна сторона куба – це розряд класифікації, а «книга» має ті ж сторони, що і куб. На сторонах кубу: а) зміст; б) місце; в) час; г) форма; д) мова. [11, с. 38]. Видачу книг П. Отле радив проводити особливий стінний *проріз*. Зрозуміло, що це і є метафора обскури, до якої звертається історичний імажинізм [11, с. 98]. Це є одночасно алюзія до «Паноптикона» Д. Бентама (1748-1832), який, до речі, використовував М. Фуко для ілюстрації принципу універсальної влади буржуазного наукового дискурсу.

Таким чином, можливо наголошувати про особливий статус і вплив натуралізму у теорії бібліотечної справи в період кінця XIX – початку XX ст. При цьому, деякі, породжені цим періодом структури систематизації і опису, у бібліотечній практиці зберігаються. Саме таким чином, з елементів мовлення про читача і книгу складається свого роду алгебра, матезис знакового простору модерну. Конструювання читача, книги і читання на рівні мови і систематизації, і у добу модерну, і у добу початку XXI ст. зберігають спільні риси. Однією з таких рис є тейлоризм. Тейлоризм, на думку П. Отле, полягає в уважному *спостереженні*, реєстрації, економії. Те ж П. Отле зазначає відносно думки – за нею треба стежити, її реєструвати, стандартизувати [11, с. 200]. Таким чином, погляди П. Отле – це бібліотекономія, тейлоризм, система досконалої експлуатації, яка реалізується через спостереження, паноптикум, владу [18]. Крім того, П. Отле належить ідея готовності розуму до перегруповання знань в будь-якому порядку, що може розглядатися як наслідок секуляризації. Процеси модернізації кінця XIX – початку XX ст. породили масові бібліотеки, в тому числі, і у Харкові, як ознаки простору глобального соціального експерименту, модерної конструктивістської парадигми. Тейлоризм читання, що поставав наприкінці XIX – на початку XX ст., був пов'язаний із новим імпліцитним поглядом на мову, як на «машину», і на текст, як на «виробництво». Пошук істини розглядався як аналогія відбору і телеологія влади. Ідея модерного читання мала сувору внутрішню таблицю опозицій про добро і зло. Наприклад, добро в тексті модерну означається як: практика, корисність, швидкість, продуктивність, точність, системність, комплексність, – це і є характеристики «машини письма». Таким чином, суб'єкт історії, читач, конструюється текстом-машиною. Обов'язковою ознакою такого тексту є оптичні метафори: лінзи, призми, об'єкти, вимірювання,

спостереження, порівняння, економія, строгість. Наголосимо, що саме у працях теоретиків кінця XIX – початку XX ст. бібліотека почала визначатися не інакше як «одне з коліс соціального механізму», а її робота почала розглядатися як турбота про «розумове харчування мас», інтелектуальний гаваж. Крім того, індустріалізація читання наприкінці XIX – на початку XX ст. означала тейлоризацію читання, становлення системи абсолютної експлуатації читача. Якщо робітник читає, то він повинен читати, як механізм і за допомогою механізмів – такою було ідея модерну.

Помітимо, що індустріальну систему читання було остаточно закріплено декретом РНК (Ради народних комісарів) у 1920 р. Одним з інших декретів того часу передбачалося по сто (обов'язкових) книг на одного члена сім'ї в разі, якщо бібліотека примусово націоналізувалася. Таким чином, ця система читання кінця XIX – початку XX ст., у зв'язку з натуралізмом, позитивізмом і конструктивізмом, не зазнавала суттєвих змін до початку електронної революції, а у бібліотеках панує й сьогодні. Можливо вважати, що сучасний читач, так само, як його попередник наприкінці XIX ст., є глибоко травмованим і приниженим практикою бібліотечної роботи, яка розглядає його як формуляр, функцію, частину системи, а не як особистість. Абстрактний підхід до читача у бібліотекознавстві, і, особливо, у документознавстві, вказує на зацікавленість у такому підході, в уніфікації, стандартизації з боку інтелектуалів, які уособлюють владу над читанням. Боротьба з репресіями (проти читачів) діалектично породила з себе систему репресивного читання, свого роду *Pfaffentum*. Втім, сучасний читач вже звик до свободи і погано переносить контроль і керівництво. Можливо, бібліотекознавство і документальна наука нині стоять на порозі нової емансипації і терапії читача, від особливостей розробки яких буде залежати майбутнє читання, як практики, довкола якої існують бібліотеки. Інтелектуальні моди призводять до заміни слів, а не методів і речей. Модерністська парадигма, яка відтворює себе у досконалості форм, механістичності і орієнтації на позитивне знання, стандартизації продовжується. В цьому сенсі старі бібліотеки нині являють собою архіви парадигм, музейний простір інтелектуальної історії людства. Підбиваючи підсумки, ми вважаємо за необхідне говорити про те, що нині склалися нагальні умови для перемини дискурсу бібліотечного будівництва і конструювання читача у зв'язку із вичерпанням ресурсу пізнавальних конструкцій, які лежать в основі теорій бібліотеки ще від кінця XIX – початку XX ст. Перш за все, така переміна може бути пов'язаною із заміною риторики прогресу на риторіку пам'яті і діалогу. Автор «Історії читання» А. Мангель (1948) в цьому контексті пропонував нові стандарти свободи читача. Він зазначав, що емансипація читача повинна відбуватись на рівні системи ідей. Читач і книга, як об'єкти теорії бібліотекознавства, на думку

дослідника, не повинні бути прив'язаними до гранд-наративів про прогрес людських знань [8].

Висновки Дійсно, бібліотеки в умовах сучасного прогресу людських знань більше не є головним провідником інформації, їх традиційний простір відходить у минуле. Зі старих підприємств створюють індустріальні музеї. Важке дихання парових машин розважає відвідувачів. Ніхто не терпить мук кофегарів біля топок і доменних печей. Світ змінився. Бібліотека більше не є символом і ознакою прогресу. Вона стає засобом соціальної терапії і примирення. Елітизм, зосередженість на практичність користі, замкненість, мода – головні вороги свободи читання. Таким чином, можливо, настав час і бібліотекам перетворитися на музеї книжкових канонів і архіви парадигм, і на порозі постають бібліотеки-меморіали, які навчають дослухатися до канонів читання різних епох, не нав'язуючи читачу жодних, хоча б навіть з використанням найсучасніших інформаційних технологій.

Список літератури: 1. *Бібліотека в історичному просторі трьох епох. До 125 – річчя Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. Нариси.* [Ювілейне видання]. – Х., 2011. – 239 с. 2. *Ванеев А. Н.* О методологической базе библиотекведческих исследований / А. Н. Ванеев // Библиосфера. – 2008. – №4. – С. 3 – 6. 3. *Витковский Г.* Метод осмысленного чтения / Г. Витковский // Известия книжных магазинов т-ва М. О. Вольф по литературе, наукам и библиографии. – 1909. – №1. 4. *Геннекен Э.* Опыт построения научной критики / Э. Геннекен. – СПб., 1892. – 122 с. 5. *Делез Ж.* Складка. Лейбниц и барокко / Ж. Делез. – М.: Логос, 1999. 6. *Деррида Ж.* Письмо и различие / пер. с фр. Д. Ю. Кралечкина. – М.: Академический проект, 2007. – 495 с. 7. *История чтения в западном мире от Античности до наших дней* / [Ред.-сост. Г. Кавалло, Р. Шартье; пер. с фр. М. А. Руновой, Н. Н. Зубкова, Т. А. Недашковской]. – М.: Фаир, 2008. – 544 с. 8. *Ланглуа Ш.-В.* Введение в изучение истории / Ш.-В. Ланглуа, Ш. Сеньбос [пер. с фр. А. Серебряковой]. – СПб.: Книжный магазин для иногородних О. Н. Поповой, 1899. 9. *Мангуэль А.* История чтения / Пер. с англ. М. Юнгер. / А. Мангуэль. – Екатеринбург: У-Фактория, 2008. – 381 с. 10. *О чтении.* Взгляды и мысли Джона Рескина // Известия книжных магазинов т-ва М. О. Вольф по литературе, наукам и библиографии. – 1900. – № 3. 11. *Отле П.* Труды по библиотековедению. Руководство для общественных библиотек. Организация умственного труда. Руководство к администрированию / П. Отле. – М.: Либрек, 2002. – 232 с. 12. *Рубакин Н. А.* Избранное. В 2 – х т., Т. 1. / Н. А. Рубакин. – М.: Книга, 1977. – 224 с. 13. *Фуко М.* Рождение клинки / М. Фуко. – М.: Смысл, 1998. – 310 с. 14. *Швецова-Водка Г. Н.* Общая теория документа и книги: учеб. пособие / Г. Н. Швецова-Водка. – М.: Рыбари; К.: Знания, 2009. – 489 с. 15. *Шартье Р.* Письменная культура и общество / Р. Шартье. [пер. с фр. И. К. Стаф]. – М.: Новое издательство, 2006. – 292 с. 16. *Фридьева Н. Я.* Публичная, общественная и бесплатные народные библиотеки города Харькова до 1919 г. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. [Рукопись] / Н. Я. Фридьева // Рукописный фонд ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – М., 1954. 17. *Эко У.* От интернета к Гуттенбергу / У. Эко // Новое литературное обозрение. – 1998. – № 32. 18. *Ronald E. Day.* Totality and representation: a history of knowledge management through european documentation, critical modernity, and postfordism / E. Day Ronald // Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 2001. – Vol. 52. – P. 724–735.

Bibliography (transliterated): 1. *Biblioteka v istorichnomu prostori tr'ox epox. Do 125 – richchya Xarkivs'koyi derzhavnoyi naukovoyi biblioteki` im. V. G. Korolenka. Narys'y.* [Yuvilejne vy'dannya]. – X., 2011. – 239 s. 2. *Vaneev A. N.* O metodologicheskoy baze bibliotekovedcheskih issledovaniy / A. N. Vaneev // Bibliosfera. – 2008. – №4. – S. 3 – 6. 3. *Vitkovskij G.* Metod osmyslennogo chtenija / G. Vitkovskij // Izvestija knizhnyh magazinov t-va M. O. Vol'f po literature,

naukam i bibliografii. – 1909. – №1. **4. Genneken Je.** Opyt postroenija nauchnoj kritiki / Je. Genneken. – SPb., 1892. – 122 s. **5. Delez Zh.** Skladka. Lejbnic i barokko / Zh. Delez. – M.: Logos, 1999. **6. Derrida Zh.** Pis'mo i razlichie / per. s fr. D. Ju. Kralechkina. – M.: Akademicheskij proekt, 2007. – 495 s. **7. Istorija** chtenija v zapadnom mire ot Antichnosti do nashih dnei / [Red.-sost. G. Kavallo, R. Shart'e; per. s fr. (M. A. Runovoj, N. N. Zubkova, T. A. Nedashkovskoj)]. – M.: Fair, 2008. – 544 s. **8. Langlua Sh.-V.** Vvedenie v izuchenie istorii / Sh.-V. Langlua, Sh. Sen'obos [per. s fr. A. Serebrjakovoj]. – SPb.: Knizhnyj magazin dlja inogorodnih O. N. Popovoj, 1899. **9. Mangujel' A.** Istorija chtenija / Per. s angl. M. Junger. / A. Mangujel'. – Ekaterinburg: U-Faktorija, 2008. – 381 s. **10. O chtenii.** Vzglyady i mysli Dzhona Reskina // Izvestija knizhnyh magazinov t-va M. O. Vol'f po literature, naukam i bibliografii. – 1900. – № 3. **11. Otle P.** Trudy po bibliotekovedeniju. Rukovodstvo dlja obshhestvennyh bibliotek. Organizacija umstvennogo truda. Rukovodstvo k administrirovaniju / P. Otle. – M.: Libreja, 2002. – 232 s. **12. Rubakin N. A.** Izbrannoe. V 2 – h t., T. 1. / N. A. Rubakin. – M.: Kniga, 1977. – 224 s. **13. Fuko M.** Rozhdenie kliniki / M. Fuko. – M.: Smysl, 1998. – 310 s. **14. Shvecova-Vodka G. N.** Obshhaja teorija dokumenta i knigi: ucheb. posobie / G. N. Shvecova-Vodka. – M.: Rybari; K.: Znanija, 2009. – 489 s. **15. Shart'e R.** Pis'mennaja kul'tura i obshhestvo / R. Shart'e. [per. s fr. I. K. Staf]. – M.: Novoe izdatel'stvo, 2006. – 292 s. **16. Frid'eva N. Ja.** Publichnaja, obshhestvennaja i besplatnye narodnye biblioteki goroda Har'kova do 1919 g. Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk. [Rukopis'] / N. Ja. Frid'eva // Rukopisnij fond HDNB im. V. G. Korolenka. – M., 1954. **17. (Jeko U.** Ot interneta k Guttenbergu / U. Jeko // Novoe literaturnoe obozrenie. – 1998. - № 32.). **18. Ronald E. Day.** Totality and representation: a history of knowledge management through european documentation, critical modernity, and postfordism / E. Day Ronald // Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 2001. – Vol. 52. – P. 724–735.

Hadziusna (received) 03.11.2014